

Оцінка основних факторів відтворення людського капіталу (регіональний аспект)

В статті розглядаються основні фактори відтворення людського капіталу в сучасних умовах. Встановлено, що сукупний людський капітал населення країни звужується.

людський капітал, фактори відтворення людського капіталу

Людський капітал буде продуктивнішим за умови постійного розвитку людських здібностей, що залежить від реформ держави і суспільного виробництва. На відтворення людського капіталу впливають соціально-демографічні, екологічні, освітні та інші фактори. Демографічні та екологічні фактори мають безпосереднє відношення до такої галузі суспільного життя як охорона здоров'я. Стан здоров'я є важливим соціальним фактором відтворення людського капіталу, який формується під впливом життя окремої людини і соціально-економічного розвитку країни взагалі. Треба розуміти, що розвиток країни залежить і від освіти населення; будь-яку відсталість можна подолати, потрібно лише постійно підвищувати його кваліфікацію. Серйозною проблемою є деградація людського капіталу. Саме у цьому контексті і слід розглядати актуальність відтворення людського капіталу.

Дана проблематика висвітлена у теоріях Г. Беккера, Дж. К. Гелбрейта, Дж.Кларка, К. Маркса, А. Маршалла, Я. Мінсера, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Т. Шульца та інших вчених. Щодо українських авторів, то в цьому відношенні слід відзначити роботи О. Амоші, С. Архієреєва, С. Бандура, Д. Богині, І. Бондаря, О.Бородіної, О. Власюка, В. Геєца, І. Гнибіденка, Н. Голікової, О. Головінова, О.Грішньої, Б. Данілішина, М. Долішнього, Г. Євтушенко, Т. Заяць, С. Злупка, А.Колота, Ю. Краснова, В. Куценко, О. Левченка, Е. Лібанової, В. Мандибури, С.Мочерного, О. Новікової, В. Онікієнка, С. Пірожкова, А. Покритана, В. Приймака, Л.Семіва, М. Семикіної, М. Соколіка, І. Сороки, В. Стещенко, Г. Тарасенка, С.Тютюнникової, А. Чухна, Л. Шаульської, Л. Шевчук та інших.

Більш детального розгляду потребують аспекти комплексної оцінки факторів формування людського капіталу та регіональні проблеми його відтворення.

Мета статті: розглянути тенденції соціального розвитку з урахуванням регіональних аспектів та розробити заходи щодо відтворення людського капіталу.

Сформований поколіннями людський капітал є базовим елементом національного багатства. Внаслідок істотного перевищення показників смертності над показниками народжуваності в Україні сформувалась досить висока смертність населення. Середня тривалість життя в Україні жінок – приблизно 73,5 років, чоловіків – 67 років [1, с. 2]. За цим показником ми посідаємо передостаннє місце серед країн Європи, випереджаючи лише Росію. Це висновки Інституту демографії й соціальних досліджень НАН України. В 2006 р. у середньому за добу в Кіровоградській області народжувалося 25,2 осіб, помирало 49,3 осіб. Загальна кількість народжених у 2006 р. становила 9,2 осіб на 1000 населення. Чисельність померлих була 18 осіб на 1000 населення, в тому числі в міських поселеннях – 16 осіб, в сільській місцевості – 21,2 особи [3, с. 337]. Структура смертності населення за основними причинами наведена на рис. 1.

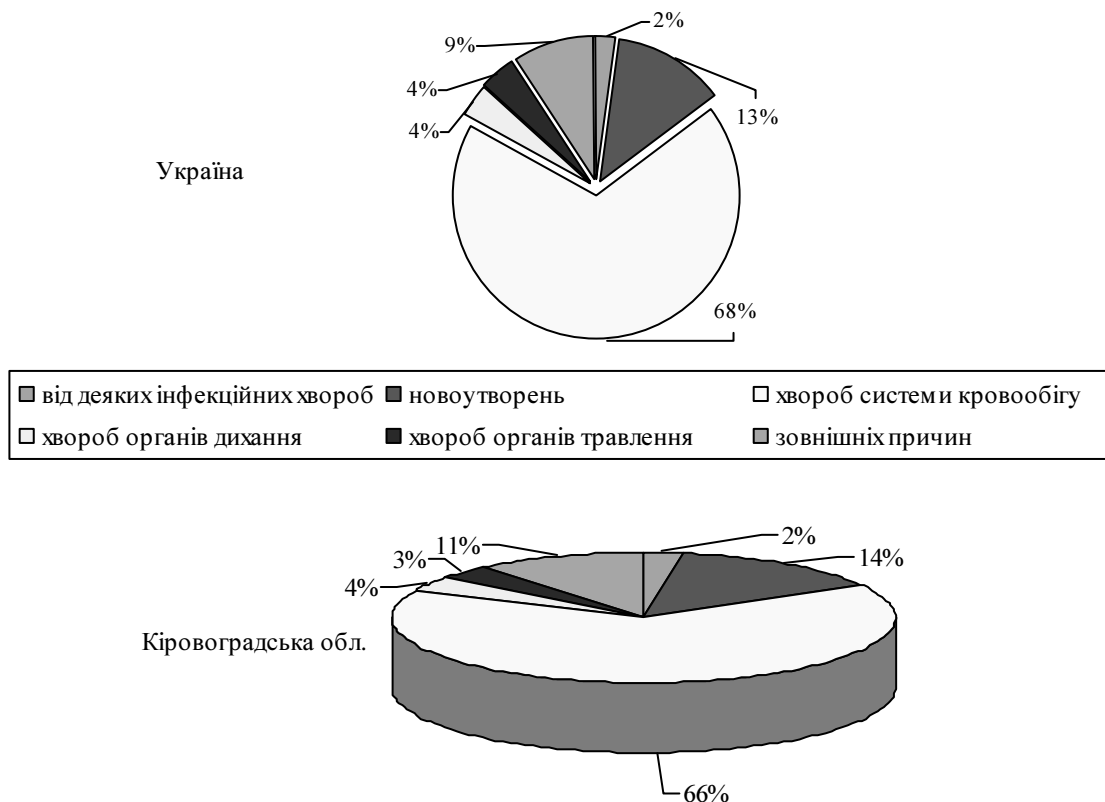

Рисунок 1 – Смертність населення за основними причинами [3, с. 340]

В Кіровоградській області коефіцієнт дитячої смертності в 2008 р. склав 14,79 випадків на 1000 новонароджених. Серед причин таких високих показників дитячої смертності – збільшення вроджених вад розвитку немовлят. Порушення нормального перебігу процесів природного відтворення в Україні обумовило демографічно стару структуру населення з високою питомою вагою осіб у віці 70 років і старше і невисокою часткою дітей. У 2007 році в Кіровограді питома вага населення віком до 35 років складала 45 %. Тобто у міста є перспектива.

Зменшення людського капіталу населення України пов'язують сьогодні не стільки з процесами депопуляції нації, скільки з істотним погіршенням якісних характеристик відтворення населення, насамперед, його здоров'я. Частка померлих у передпенсійному віці становить 50 % чоловіків і 36 % жінок. Таке становище викликане, в першу чергу, забрудненнями навколишнього природного середовища та численними порушеннями законодавства про охорону довкілля.

Здоров'я населення залежить також від рівня споживання продуктів харчування. Споживча ситуація в Кіровоградській області характеризується низькими обсягами споживання м'ясо-молочних продуктів і яєць. Це зумовлює погіршення загального стану здоров'я та поширення епідемії туберкульозу. В 2006 р. кількість хворих в Кіровоградській області на активний туберкульоз становила 1203 особи, а найвищий показник по економічному району спостерігався в Дніпропетровській області – 3412 осіб. Але необхідно зазначити, що з розрахунку на 100 тис. населення захворюваність складала: в Кіровоградській області – 114,2 особи, в Дніпропетровській – 99,4, в Запорізькій обл. – 90,1, по Україні – 83,4 особи [3, с.464]. Щодня в Кіровоградській області реєструється 3 нових випадки захворювання на туберкульоз, а один хворий помирає. Щорічне зростання кількості хворих в Кіровоградській області складає близько 10 %. За рік туберкульоз забирає життя близько 350 чоловік.

В області спостерігається омолодження вікової структури хворих: найчисельніша вікова категорія – особи 25-35 років. Значну небезпеку щодо поширення туберкульозу несуть установи виконання покарань, із яких звільняються сотні хворих на активні форми туберкульозу. У виправних колоніях Кіровоградської області виявлено близько тисячі хворих на туберкульоз. Майже 76 % дітей у віці до 14-ти років, які проживають на території Кіровоградщини, є інфікованими, тобто належать до групи ризику, оскільки хвороба може розвинути у подальшому. В сучасних умовах підвищення рівня захворюваності населення на туберкульоз відображається на погіршенні стану здоров'я, що є основною причиною значного зростання смертності та зменшення людського капіталу.

На парламентських слуханнях «Онкологічні захворювання в Україні. Проблеми і шляхи їх подолання» Кіровоградщина була визнана регіоном із максимальним рівнем захворюваності та смертності від онкології. В Кіровоградській області на рак хворіє 429 осіб на 100 тис. населення, в кожній другій родині є онкологічна хвора людина. Щороку по обласному центру спостерігається збільшення онкозахворювань на 3 %. Відносно невелике значення показника захворюваності на новоутворення спостерігається у Дніпропетровській обл. – 360. За даними Кіровоградського обласного онкодиспансеру станом на 1 червня 2008 р. на обліку перебувало 20 тис. онкохворих. Випереджає інших областей й за темпами зростання захворюваності. Найбільша питома вага серед усіх онкозахворювань належить злоякісним новоутворенням легенів (13,2%).

Загалом же кожен третій онкохворий помирає раніше, ніж за рік виявлення хвороби. Невипадково ж найпоширенішою хворобою шахтарів є злоякісні новоутворення легенів – радіаційні часточки, що потрапляють до легень, є особливо небезпечними, бо через інгаляцію люди отримують до 80 % дози опромінення. В Кіровоградській області у 2006 р. від хвороб органів дихання померло більше 500 осіб. Звісно, на такий рівень смертності вплинула підвищена концентрація радону у місцевості. Але й паління прискорює руйнівні процеси в організмі людини. За результатами вибіркового опитування кожен четвертий житель Кіровоградської області є залежним від тютюнопаління. Статистика свідчить, що більше третини з них випалюють до 20 сигарет за добу.

Зростає й кількість інфікованих на СНІД в Кіровоградській області (за перше півріччя 2007 р. інфіковано 127 осіб, 31 особа вже захворіла). А у 2006 р. за цей же період таких було на 10 менше. Усіх ВІЛ-інфікованих в області – 867, приріст становить 14 %. Причому 122 дитини протягом першого півріччя 2007 р. народилися від ВІЛ-інфікованих матерів. Вперше ВІЛ-інфекцію на Кіровоградщині було зафіксовано у 1993 р. Високі показники захворюваності населення України на новоутворення та порушення імунного механізму свідчать про низьку якість середовища його життєдіяльності, що не сприяє відтворенню людського капіталу.

Глобалізація процесів погіршення якості природного середовища життєдіяльності людини посилює актуальність медико-соціального аспекту перспективної стратегії природокористування. У США, наприклад, витрати американців на медичні послуги становили у 2000 р. понад 1,3 трлн. дол. США, або 13 % ВВП. У середньому кожен американець витрачав на збереження і зміцнення свого здоров'я близько 4,6 тис. дол. США в рік. Частка держави в забезпеченні медичними послугами населення США сягає 45 % або 589 млрд. дол. США, а частка приватних витрат – 55 %, або 772 млрд. дол. США [2, с.95-96]. Громадське здоров'я безпосередньо визначається наявним станом системи охорони здоров'я, що повинна забезпечувати доступність медичної допомоги та її належну якість. В Україні близько 70 % хірургів і терапевтів пенсійного або передпенсійного віку, яким немає заміни. До речі, це стосується не лише медичного персоналу, а всього населення.

Провідною характеристикою якості взаємовідносин людського суспільства і довкілля є стан здоров'я населення. Людина повинна активно позбавлятися не лише хвороб, а й електромагнітного смогу. Придніпровський економічний район характеризується виснаженням водних та інших природних ресурсів. Низька якість природного й антропогенного середовища життєдіяльності здійснює негативний вплив на стан здоров'я населення, що реалізується і в процесі відтворення людського капіталу. Така ситуація створює передумови для розвитку захворювань, впливаючи на організм у різних комбінаціях та малих концентраціях впродовж доволі тривалого часу. Надмірність техногенного навантаження на довкілля, низький рівень природно-техногенної безпеки пов'язані з недосконалою стратегією господарювання.

На території Кіровоградщини більша кількість підземної води надходить з відхиленням від стандарту – містить у надлишку сухий залишок, залізо, марганець, нітрати та аміачні сполуки. В області функціонує дуже забруднена річка Інгул. Жителі прилеглих до річки Інгул кварталів м. Кіровограда навіть не підозрюють, у якій небезпеці перебувають внаслідок повного зношення греблі та шлюзів, які стримують понад 3 млрд. кубометрів води, накопиченій у водосховищі. Якщо вода прорве греблю, то некерований потік стрімко понесеться по руслу Інгулу, вийде за його межі та буде руйнувати усе на своєму шляху. Наслідки можуть бути набагато гіршими, ніж ті, що завдала повінь 1980 року.

Річка Інгул сприяє виникненню епідемічних захворювань в Кіровоградській області. Якість води є жахливою, з масою небезпечних мікроорганізмів, яєць глистів тощо. Одним з показників забруднення води в річці є те, що іноді спливає на поверхню мертва риба з ознаками задухи. Основними забруднювачами води є хімічні речовини, якими обробляють землю і які змиваються дощами в річку, а також скидання забруднених зворотних вод. Відповідно забруднюються і підземні води, результатом чого є те, що вода в криницях Кіровоградської області за своєю якістю не відповідає стандартам, тобто пити її не можна. Статистика констатує, що 60-70% сільського населення області і 10-15% міського населення споживають колодязну воду. Найяскравішими прикладами забруднення підземних джерел є: м. Новомиргород – місто без очисних споруд, м. Новоархангельськ, в якому відсутня каналізація.

Від отруєння нітратами у Вільшанському районі Кіровоградської області в 2007р. померло три особи. Хімічні сполуки до організму потрапляють під час вживання води з місцевого колодязя. Нітрати викликають захворювання, що й призводять до смерті. Аналіз води криничних джерел свідчить про те, що близько 30 % досліджених проб не відповідають гігієнічним нормативам за вмістом нітратів –перевищення норми коливається від півтора до чотирьох разів. Забруднення колодязної води нітратами – це в основному наслідки необдуманого використання мінеральних добрив у сільському господарстві. Високий рівень хімізації сільськогосподарського виробництва слугує фактором вагомим негативного впливу на геном людини і відповідно на людський капітал.

Потенційну небезпеку зараження питної водопровідної води несуть дощі та зливи. Бо, потрапляючи із поверхні в ґрунт, дощова вода разом із шкідливими домішками та мікроорганізмами може запросто всмоктатися через діряві труби до водопровідної мережі. Велику загрозу для здоров'я становить радон, який розчиняється у колодязній та джерельній воді. При відкачуванні підземної води в породі утворюються порожнини, які швидко заповнює радіоактивний газ. Він добре розчиняється у воді і разом з нею розповсюджується на великі відстані. При вживанні такої води радон через травну і дихальну системи та шкіру всмоктується в кров. Причому інгаляційний спосіб впливу газу, коли люди вдихають випаровування радону з води, вважається найбільш небезпечним.

Забруднення атмосферного повітря спричиняє зростання показників захворюваності й смертності від хвороб органів дихання, що також викликає зменшення людського капіталу. В Кіровоградській області нагромаджено величезну кількість промислових токсичних відходів. На полігоні в районі станції Мажарове біля Кіровограда накопичилося близько 1500 тон відходів, у тому числі ціаніди, оксиди міді, кадмію, хрому, нікелю тощо. Забруднення розповсюджується завдяки тому, що ємності, в яких законсервовано дані відходи, розгерметизувалися через пошкодження металу корозією.

Великою проблемою м. Кіровограда є заміське сміттєзвалище, яке існує десь з 50-х років минулого сторіччя. Десятки тон шкідливих речовин загрожують жителям небезпечними інфекційними хворобами. В області зафіксовано 443 сміттєзвалища, з яких лише 7 об'єктів є санкціонованими. Деякі звалища використовуються по 10-15 років, а найстарішому (на виїзді з м. Кіровограда) – вже 40 років. За десять останніх років одне несанкціоноване сміттєзвалище побутових відходів розрослося до площі у 3 гектари, інше – у 3 тис. кв. м. Довкілля завдано збитків на загальну суму у 3,6 млн. грн. Влітку через велику спеку та безгосподарність місцевих чиновників м. Кіровоград знаходиться на межі екологічної катастрофи – звалище тліє, а часом і просто горить. Люди, що проживають поблизу, стверджують, що мало не кожен другий малюк страждає на легеневі хвороби – аж до бронхіальної астми.

Чимало будівель і доріг у м. Кіровограді несуть не меншу загрозу, ніж сміттєзвалище. Справа у тім, що для їх будівництва часом використовували радіоактивний щебінь з шахтних відвалів. Через це будинки та дороги місцями „фонять”. За офіційними показниками 58 сімей проживають у будинках з підвищеним рівнем радону. Увесь цей час забруднюється навколишнє середовище, що негативно впливає на здоров'я населення і ставить під загрозу життя. Крім того, викиди шкідливих речовин напружують ресурсно-екологічну ситуацію. Особливо високий рівень викидів в Кіровоградській області спостерігається в Кіровограді, Голованівському, Світловодському і Компаніївському районах.

Періодично за порушення вимог природоохоронного законодавства призупиняють виробництво на підприємствах Кіровоградської області. Так, екологи заборонили виробничу діяльність на птахофабриці у Новомиргородському районі, в Ульяновському районі та підприємствам у м. Кіровограді. Причина – відсутність належних дозволів і документації. Як позитив в оздоровленні навколишнього природного середовища у першому півріччі 2007 р. можна відзначити, що призупинено діяльність 18 підприємств.

За даними головного управління статистики в Кіровоградській області, протягом першого півріччя 2008 р. підприємствами було викинуто в атмосферу 7,1 тис. т забруднювальних речовин. Це на 38 % менше, ніж у відповідному періоді 2007 р. Причина зменшення викидів - у згортанні обсягів виробництва місцевими підприємствами.

У результаті виникає замкнене коло: особливого екологічного статусу Кіровоград не має, бо наскільки він забруднений невідомо, а грошей на дослідження також не дають, бо особливого статусу немає. Отже, екологічна ситуація в Кіровоградській області представляє собою загрозу для здоров'я жителів та не сприяє розвитку людського капіталу. На здоров'я мешканців України здійснюється негативний вплив, в першу чергу, навколишнього природного середовища. Чисельність населення поступово зменшується.

Придніпровський економічний район має потужний науково-технічний, трудовий та освітній потенціал. Статус освітньої складової людського капіталу важко переоцінити. Саме освіта створює надійний фундамент для існування і зростання

людського капіталу. Чим більше є показник ресурсів, що направляються на розвиток цієї галузі, тим вище рівень загальної освіти у розвинених країнах. З початку 90-х років, як свідчить статистика, різко зменшилось фінансування освітньої сфери. Не відповідає світовим стандартам частка ВВП, яка витрачається на освіту. Так, у США протягом 70 – 80-х років ХХ ст. витрати на освіту становили до 9 % ВВП. В Україні цей показник у 2001 р. дорівнював приблизно 5,5 %. Тільки на вищу й середню освіту у США витрачалось 646,8 млрд. дол. США, а в Україні на освіту в цілому – 9557,1 млн. грн., або 1,8 млрд. дол. США за офіційним курсом НБУ [2, с. 98]. Коли взяти до уваги рівень зростання ВВП, то в США він становив у 2006 р. лише 3,3 %, а в Україні – 7,1 %, але в США він вимірювався в трильйонах доларів США [3, с. 538-539].

Зростання економіки в країні передбачає орієнтацію на вирішення проблем освіти і науки. Завдяки збереженому та розвиненому науково-технічному потенціалу, підвищенню ефективності роботи освітніх працівників є можливість відтворення людського капіталу. Динаміка неухильного зростання кількості учнів обумовлена зростанням народжуваності у 2003-2008 рр. Чисельність учнів вище середнього рівня спостерігалась: в початковій освіті – з 2005 р. (що обумовлено поступовим збільшенням народжуваності), в загальній – до 2005 р. (що обумовлено соціально-економічною та демографічною кризою 1998-2001 рр.), в професійно-технічній – до 2006 р. (що обумовлено суспільно-політичною кризою у 1989-1992 рр., а також поступовим зниженням ефективності системи освіти), у вищій – в 2003 і 2005 рр. (що частково обумовлено більшим порівняно з попередніми роками зростанням доходів населення [3, с. 389]).

Що стосується початкової освіти, то у 2006 р. в дошкільних закладах Кіровоградської області перебувало 24,9 тис. дітей, що на 900 осіб (3,6 %) більше, ніж у 2005 р. У територіальному розрізі таке збільшення вирізняється в Дніпропетровській області (5 %), Запорізькій (3,8 %). [3, с. 434]. За ініціативою Кіровоградського міського управління освіти у 2007 р. дошкільнят порахували і закріпили за дитячими садками за місцем проживання. Це нібито дозволило спланувати роботу дитсадків, потреба в яких щороку зростає.

На початок 2006-2007 н.р. в Кіровоградській області навчалось 118 тис. учнів, що менше попереднього року на 7 тис. (5,6 %). По Придніпровському економічному району таке зменшення становило: в Дніпропетровській обл. 6,1 %, в Запорізькій обл. 5,4 % (при середньому показнику в Україні 5,2 %) [3, с. 439]. Оскільки кожного року в Кіровоградській області стає на 170 класів менше, то педагоги у розпачі. У 2007 р. підручниками учні були забезпечені на 76,6 %. Обласна програма „Шкільний автобус” у 2008 р. не виконується. Закуплено лише 46 автобусів, а не вистачає ще 170. Тож більшість учнів ходять пішки до шкіл на великі відстані.

У розвитку освіти можна виділити низку позитивних тенденцій – запроваджено 12-бальну систему оцінювання знань і 12-річне навчання. У 2008 р. всі випускники шкіл пройшли через процедуру зовнішнього оцінювання знань, або як її ще називають – зовнішнього тестування. Така система оцінювання знань, з одного боку, відкриває прямий шлях до визнання дипломів наших вузів в інших країнах світу та нові перспективи для випускників українських навчальних закладів. З іншого ж боку, тести надзвичайно складні або незрозумілі для абітурієнтів, що відлякує їх. Отже, абітурієнтів у 2008 р. менше, ніж місць у вузах. Адже 40 тис. випускників шкіл України не мали права подавати документи до вузу, оскільки одержали низький бал тестів. Запровадження зовнішнього тестування вдарило найбільше по минулорічних випускниках шкіл, які вже встигли забути шкільний матеріал.

Характеристика стану людського капіталу передбачає розгляд професійно-кваліфікаційної структури робочої сили. Професійно-технічні навчальні заклади в

Кіровоградській області випустили у 2006 р. 7,1 тисяч робітників, що на 800 осіб (10,1 %) менше, ніж у 2005 р. Для порівняння таке зменшення становило в Дніпропетровській обл. 4,9 %, в Запорізькій обл. 2 %, а по Україні збільшився рівень підготовки робітників на 0,9 % [3, с. 445]. Потрібно відзначити незадовільну роботу з профорієнтації молоді на робітничі професії, необхідні в сільськогосподарському машинобудуванні.

Набуття вищої освіти дозволяє підняти соціальний статус людини, зайняти більш високе положення в професійній ієрархії рангів. Порівняно з 2005 р. в Кіровоградській області кількість студентів у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації зменшилася у 2006 р. на 300 осіб [3, с. 447,449].

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

- майже у всіх регіонах України (окрім м. Києва) спостерігається демографічне постаріння населення, недостатньо високий рівень розвитку системи охорони здоров'я та відповідна якість медичних послуг тощо;

- відтворенню населення як носію людського капіталу будуть слугувати підвищення рівня укомплектованості акушерських закладів лікарями, перш за все, шляхом збільшення заробітної плати, а також виділення коштів на запровадження новітніх технологій лікування, ведення пологів;

- в результаті дослідження екологічного стану Кіровоградської області з'ясувалося, що потрібно вирішити проблему побутових відходів. Зважаючи на те, що річка Інгул – одна з найважливіших водних артерій регіону, потрібно встановити очисні споруди та провести роботи з очищення басейну;

- без сумнівів, що побудова та розвиток в Україні економіки знань є вкрай необхідною. В даний час держава повинна дати можливість регіонам самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з людськими ресурсами. Важливо, щоб на державному рівні було вироблено програму задоволення людських потреб у сфері праці, підвищення показників, що характеризують освіту населення.

Список літератури

1. Компанієць В. Кіровограду – статус екологічно небезпечної зони // Народне слово. – 19 червня 2008 р. – С. 2.
2. Коровський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування. – К., 2004 р. – 165 с.
3. Статистичний щорічник України за 2006 рік. / За редакцією О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 552 с.

В статье рассматриваются основные факторы воспроизводства человеческого капитала в современных условиях. Установлено, что совокупный человеческий капитал населения страны сужается.

This article presents all the main factors of the reproduction of the human capital in modern terms. It is set that the human capital of population is reduce.